

УДК 347.96

Галина Супрун,

канд. юрид. наук, докторант

Науково-дослідного інституту публічного права

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДІАТОРІВ І ЇХНІХ ОБ'ЄДНАНЬ

У статті на основі аналізу наукових поглядів учених визначено поняття прав та обов'язків медіаторів і їхніх об'єднань. Наголошено, що права й обов'язки медіаторів і їхніх об'єднань мають бути систематизовані в рамках чинного законодавства, що дасть змогу самим медіаторам та іншим учасникам процедури примирення оперативно вирішувати питання доцільності її проведення, а також запобігти випадкам зловживань з боку усіх сторін процедури медіації.

Ключові слова: права, обов'язки, медіатори, об'єднання медіаторів, можливості, правила поведінки.

Постановка проблеми. В умовах сучасного соціально-економічного та політичного розвитку суспільства відбуваються розвиток і становлення нових інститутів, що є доволі складним і тривалим процесом, на ефективність чого впливає значна кількість чинників. Не є винятком у цьому аспекті й становлення інституту медіації в нашій державі. Особливо актуальними є дослідження, присвячені правовому статусу медіаторів, оскільки це дає можливість сформулювати конкретні пропозиції та рекомендації щодо подальшого розвитку й діяльності таких осіб. Важливість розкриття поняття адміністративно-правового статусу медіаторів зумовлена, зокрема, й потребою визначення їх місця в механізмі держави. Тому комплексне дослідження поняття й елементів адміністративно-правового статусу медіаторів і їхніх об'єднань дасть змогу, нарешті, сформулювати конкретні пропозиції щодо визначення їхнього правового становища. На жаль, рамки представленої наукової праці не дають змогу розкрити зміст усіх ключових елементів правового статусу медіаторів, а тому увага буде приділена лише двом ключовим із них, а саме правам та обов'язкам. Саме ці категорії є обов'язковими складовими елементами адміністративно-правового статусу будь-якого суб'єкта адміністративних правовідносин. Проте особливістю повноважень медіаторів і їхніх об'єднань є те, що, окрім прав та обов'язків, на них покладаються, зокрема, чималі обмеження, яких вони мають дотримуватися в ході процедури медіації.

Питання адміністративно-правового статусу медіатора в наукових працях розглядали В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, С.А. Балашенко, Д.Г. Гринчишин, О.В. Петришин, О.В. Зайчук, Н.М. Онищенко, А.В. Малько, В.С. Венедиктов, Л.С. Юнусов і багато

інших. Однак варто констатувати, що науковцями недостатня увага приділена правам та обов'язкам медіаторів, що, звісно, є суттєвою прогалиною на теоретичному та практичному рівнях.

Метою статті є надати визначення поняття прав та обов'язків медіаторів і їхніх об'єднань.

Виклад основного матеріалу. З теоретичного погляду права й обов'язки є добре дослідженими міжгалузевими правовими категоріями. Так, у найбільш загальному значенні право – це свобода, зумовлена рівністю, рівне мірило свободи (правомірний порядок). У спеціально-юридичному значенні право – це легітимовані в суспільстві норми, детерміновані досягнутим суспільством рівнем моралі й етики, що спираються на владні засоби охорони [1, с. 96]. Досліджуючи позитивну концепцію права, більшість науковців розрізняють суб'єктивне та об'єктивне право. Так, об'єктивне право, на думку деяких дослідників, – це сукупність норм права, що виражені у відповідних юридичних джерелах (нормативно-правові акти, судові рішення, правові звичаї тощо). Тобто за своїм змістом і сутністю – це комплекс норм, що регулюють суспільні відносини і становлять об'єктивний результат волевиявлення суб'єктів нормотворчої діяльності, а також сукупність правил поведінки, застосування яких під час регуляції суспільних відносин санкціонує держава [2, с. 235]. Виражаючись загальними словами, під об'єктивним правом особи розуміють загальнообов'язкові правила поведінки, які встановлює держава незалежно від позиції особи щодо них.

У свою чергу, суб'єктивне право належить окремим особам (суб'єктам) і полягає в

наявності в кожній з них певних юридичних можливостей [3, с. 145]. Простіше кажучи, це міра можливої поведінки особи [4, с. 238]. За таких обставин юридична природа цих можливостей може бути зумовлена свідомою активною або пасивною поведінкою суб'єкта права, яка частково залежить від його волі, а частково – від об'єктивних умов і факторів. Це право не лише тісно пов'язано зі свободою особи, а і є своєрідним виміром рівня цієї свободи. Саме особа обирає конкретний варіант своєї поведінки, який у змозі задовольнити певний її інтерес чи потребу. Зміст будь-якого суб'єктивного права полягає в тому, що воно надає уповноваженому суб'єкту можливості: поводити себе відповідним чином (право на свої дії); вимагати відповідної поведінки від інших суб'єктів (право на чужі дії); звертатися до держави за захистом свого юридичного права [2, с. 237].

Отже, проведений порівняльний аналіз дає можливість сформулювати висновок, що жодне право не можна вважати безумовним, оскільки його реалізація потребує спільної дії декількох факторів, у тому числі виконання своїх обов'язків іншими суб'єктами. При цьому варто зазначити, що в чистому вигляді особа не може бути наділена тільки суб'єктивними чи тільки об'єктивними правами. Вони (права) постійно перебувають у нерозривній єдності, а їх застосування залежить від конкретних умов місця й часу. Їх взаємодія виявляється у двох факторах:

1) об'єктивне право є мірою можливостей, наданих правом суб'єктам;

2) суб'єктивне право – це спосіб реалізації об'єктивного права шляхом його конкретизації [2, с. 237].

Проте дуже часто ми можемо спостерігати випадки, коли особа не користується окремими об'єктивними правами в силу того, що вони для неї не є життєво необхідними та не пов'язані з основними напрямками її життєдіяльності. Ще однією цікавою особливістю є те, що об'єктивне право може існувати самостійно й не залежати від волі суб'єкта, тоді як суб'єктивне право нерозривно пов'язане з об'єктивним і потребує свого нормативного підтвердження.

Реалізація прав особою прямо залежить від наявності в неї правосуб'єктності, тобто правоздатності, дієздатності й деліктоздатності. У більшості випадків під правоздатністю трактують здатність особи мати права й обов'язки [5, с. 90]. Однак іноді в літературі зазначається, що правоздатність – це загальна передумова виникнення правовідносин або набуття прав та обов'язків [6, с. 9]. У свою чергу, дієздатність – це здатність суб'єкта самостійно, своїми вольовими усвідомлюва-

ними діями (безпосередньо або через представника) реалізовувати надані йому права й виконувати покладені на нього обов'язки. Деякі науковці стверджують, що дієздатність складається з таких елементів, як здатність особи самостійно здійснювати та реалізувати належні їй права; реалізовувати належну їй компетенцію та приймати правові акти управління; застосовувати заходи адміністративного примусу; визнавати, гарантувати й захищати права і свободи громадян; нести юридичну відповідальність за шкоду, заподіяну громадянам, юридичній особі чи державному органу (що за своїм змістом і сутністю є деліктоздатністю) [7, с. 67]. При цьому варто зробити примітку та зазначити, що в різних суб'єктів адміністративного права адміністративна дієздатність виникає по-різному.

Однією з умов дотримання (реалізації) прав суб'єкта є виконання зобов'язаним суб'єктом правовідносин свого обов'язку. Для означення обов'язків, які входять до сфери правового регулювання, застосовується конструкція «юридичний обов'язок». У правовій теорії існує безліч підходів до визначення цієї категорії. Загальною для всіх є позиція, відповідно до якої юридичний обов'язок – це об'єктивно необхідна, встановлена законом міра належної поведінки. Першопррода обов'язків така, що вони покликані бути зворотною стороною суб'єктивного права як стимулювальні засоби. Тобто це об'єктивно зумовлена та гарантована силою державного примусу міра необхідної, належної поведінки суб'єктів в інтересах держави, суспільства й особистих інтересах громадян [8, с. 24–25]. При цьому юридичний обов'язок може виражатися в необхідності: а) активної поведінки; б) пасивної поведінки (утримання від дій, тобто дотримання заборони); в) зазначення заходів державно-примусового впливу (санкції тощо) [8, с. 24–25]. Або, ж за іншим підходом, юридичний обов'язок має три основні форми: 1) утримання від заборонених дій (пасивна поведінка); 2) учинення конкретних дій (активна поведінка); 3) витримання обмежень у правах особистого, майнового або організаційного характеру (міра юридичної відповідальності) [9, с. 87], що, по суті, нічим не відрізняється від попереднього твердження.

У Великому тлумачному словнику української мови «обов'язок» визначається як те, чого треба беззастережно дотримуватися, що варто безвідмовно виконувати, відповідно до вимог суспільства або виходячи з власного сумління [10, с. 548]. У спеціально-юридичному значенні «обов'язок» тлумачиться як дії, які повинен виконувати суб'єкт, що

впливають із законодавчих актів, нормативних документів, юридичних норм і правил, укладених контрактів, положень про компанію, посадових інструкцій, розпоряджень та установок керівників [11, с. 671].

Отже, зміст терміна «обов'язок» у широкому розумінні охоплює всі необхідні, іноді вимушені діяння (дії або утримання від них), які впливають із приписів, домовленостей або інших джерел, умовно прийнятих суб'єктом обов'язку або визначених обов'язковими в нормах чинного законодавства. У зв'язку з цим цікавою є правова позиція С.Н. Братуся, який стверджує, що обов'язок, який є мірою поведінки, означає повинність, необхідність цієї поведінки з боку зобов'язаної особи [12, с. 11].

Л.А. Гаманюк під юридичним обов'язком розуміє встановлені й гарантовані державою вимоги до поведінки людини, офіційно закріплену міру необхідної діяльності в інтересах сторони, якій належить суб'єктивне право [13, с. 343]. Н.І. Матузов та А.В. Малько стверджують, що юридичний обов'язок – це встановлена законом міра належної, суспільно необхідної поведінки, а також вид (лінія) поведінки. Тобто це владна форма соціальної регуляції, яка спирається на «силовий» початок, тобто на можливість державного примусу. На думку авторів, в обов'язках виражаються як особисті, так і загальнозначущі інтереси, через нього задовольняється інтерес правомочного в будь-яких правовідносинах суб'єкта [14, с. 49]. С.С. Алексєєв акцентує увагу на тому, що характерними особливостями юридичних обов'язків (на відміну від обов'язків морального порядку, обов'язків-звичаїв) є їх однозначність за змістом, імперативність, незаперечність, забезпеченість юридичними механізмами, наявність в іншій особі або осіб права вимоги виконання обов'язку [15, с. 76–77].

Зазначимо, зокрема, й те, що юридичний обов'язок, як і суб'єктивне право, відображається в певних правових нормах, у яких закріплюється міра допустимої поведінки певного учасника. Крім того, коли мова йде про суб'єкта владних повноважень, послідовність розташування елементів правового статусу змінюється. Обов'язок у таких випадках посідає перше місце і стає ключовим, тоді як для приватних суб'єктів спочатку визначаються права, а тоді обов'язки. Але це питання є дискусійним.

Отже, в загальній різноманітності підходів до формулювання категорії «юридичний обов'язок» простежується одна ключова майже однастайна позиція всіх авторів, які сходяться на тому, що юридичний обов'язок – це завжди міра необхідної поведінки, яка має

імперативний, практично безальтернативний характер. Однак такий підхід видається занадто жорстким, оскільки, по-перше, досить часто необхідність у тій чи іншій лінії поведінки зумовлена інтересами самого суб'єкта юридичного обов'язку; по-друге, альтернативний вибір наявний практично в будь-якій ситуації. Його реалізація передбачає самостійне визначення суб'єктом порядку, строків, способів, засобів виконання тієї чи іншої дії. Крім того, тісний і безперервний зв'язок суб'єктивного права та юридичного обов'язку зумовлює «пробудження» свідомого ставлення суб'єкта до своїх обов'язків.

Тому у високорозвиненій цивілізованій державі та громадянському суспільстві перевага надається договірному методу регулювання поведінки самими суб'єктами, однак тільки в тих правовідносинах, які можуть торкнутися виключно інтересів цих двох (або більше) сторін. Такий метод передбачає більш свідомий підхід кожного з учасників суспільних правовідносин до виконання своїх юридичних обов'язків, заснований на розумінні спільної вигоди від належної поведінки кожного суб'єкта [16].

Д.Ю. Шпенюв, узагальнюючи власні дослідження у сфері суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, дійшов таких висновків:

1) для реалізації суб'єктивного права майже в усіх випадках вимагається виконання іншим суб'єктом свого юридичного обов'язку;

2) сутність закріпленого в національному законодавстві та міжнародних актах суб'єктивного права полягає в тому, що держава гарантує своїм громадянам, а також іншим легітимним суб'єктам реалізацію своїх природних можливостей, задоволення потреб для збереження нормального (достатнього) життєвого рівня;

3) правова природа юридичного обов'язку полягає в наявності тісного зв'язку із суб'єктивним правом, реалізація якого потребує виконання зобов'язаною стороною певних дій (або утримання від них) для задоволення особистих, суспільних або державних інтересів [16, с. 175].

Висновки

Отже, узагальнюючи все вказане вище, вважаємо, що права медіаторів і їхніх об'єднань є тими законно визначеними можливостями, якими вони можуть користуватися з метою досягнення цілей своєї діяльності й забезпечити підтвердження та захист свого правового становища в суспільстві й державі як суб'єктів адміністративних правовідносин. Обов'язками, відповідно, є ті умови та правила поведінки, яких вони

повинні дотримуватися, щоб реалізувати надані права. Варто зазначити, що права й обов'язки медіаторів і їхніх об'єднань мають бути систематизовані в рамках чинного законодавства, що дасть змогу самим медіаторам та іншим учасникам процедури примирення оперативно вирішувати питання доцільності її проведення, а також запобігти випадкам зловживань з боку всіх сторін процедури медіації.

Список використаних джерел:

1. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Онищенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
2. Загальне адміністративне право: підручник / за заг. ред. І.С. Гриценка. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 568 с.
3. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.
4. Петришин О.В., Погребняк С.П., Смородинський В.С. Теорія держави і права: підручник / за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368 с.
5. Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности. Москва: НОРМА, 2008. 448 с.
6. Козлова Н.В. Правосубъектность юридического лица. Москва, 2005. 476 с.
7. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. д. ю. н., проф. Т.О. Коломоець. Київ: Істина, 2008. 216 с.
8. Шестаков С.В. Адміністративно-правовий статус працівника міліції: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2003. 205 с.
9. Тальянин В.В., Тальянина И.А. Теория государства и права: учебно-методический комплекс для студентов всех форм обучения юридического факультета. Санкт-Петербург: ИПП (Санкт-Петербург), 2013. 199 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
11. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. Москва: Книжный мир, 2003. 895 с.
12. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. Москва: Юрид. лит., 1976. 216 с.
13. Гаманюк Л.А. Понятие и структура юридической обязанности. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Випуск 61. С. 342–349.
14. Теория государства и прав: курс лекций / под редакцией Н.И. Магузова, А.В. Малько. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2001. 776 с.
15. Алексеев С.С. Право. Азбука. Теория. Философия. Опыт комплексного исследования. Москва: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. 170 с.
16. Шпенюв Д.Ю. Служба суддів в Україні: адміністративно-правові засади: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2017. 489 с.

В статті на основі аналізу наукових поглядів учених визначено поняття прав і обов'язностей медіаторів і їх об'єднань. Зазначено, що права і обов'язності медіаторів і їх об'єднань повинні бути систематизовані в рамках діючого законодавства, що дозволить самим медіаторам та іншим учасникам процедури примирення оперативно вирішувати питання доцільності її проведення, а також запобігти випадкам зловживань з боку всіх сторін процедури медіації.

Ключевые слова: права, обов'язності, медіатори, об'єднання медіаторів, можливості, правила поведіння.

In the article, on the basis of analysis of scientific views of scientists, the concept of rights and responsibilities of mediators and their associations is defined. It is emphasized that the rights and obligations of mediators and their associations should be systematized within the framework of the current legislation, which will enable the mediators and other participants in the conciliation procedure to promptly decide on the issues of expediency of conducting it, as well as to prevent cases of abuse by all sides of the mediation procedure.

Key words: rights, duties, mediators, association of mediators, possibilities, rules of conduct.